

YATIRIM KARARLARI AÇISINDAN ERZURUM BÖLGESİNİN
PAZARLAMA ARAŞTIRMASI

Doç.Dr.Eyüp AKTEPE (*)

G İ R İ Ő

Kalkınma çabası içinde bulunan bütün memleketler bir yandan kalkınma hızını artırarak daha fazla bir gelir elde etmeği, diğer yandan bu gelirin daha adaletili bir şekilde dağılımların sağlanması ana ilke olarak kabul etmişlerdir. Ancak çoğu kez kalkınma hızının artırılması ilkesi ile kalkınmadan elde edilen gelirin dengeli bir şekilde bölüşülmesi ilkesi birbirlerini ters yönde etkilemektedirler. Kalkınmanın bölgeler arasında dengeli bir biçimde olmasını strateji olarak benimsemek ise, toplam kalkınma hızının düşük olması neticesini verir. Çünkü bu dengenin sağlanması yatırımların daha verimsiz bir şekilde yapılmasının sebebinin teşkil etmektedir.

Bir bakıma devletin görevlerini göz önüne alarak kamu yatırımları ile iktisadi devlet teşekkülleri yatırımlarının verimsizliğini kabul edip, gelişmiş yada az gelişmiş bölgelere yatırım yapılsa bile yalnız başına kamu yatırımları bölgeler arası dengeli kalkınmayı sağlamaktan uzak kalır. Özel sermayenin bu bölgelere yatırım yapmasını sağlayacak şartları yerine getirerek ve bu sermayeyi gerice bölgelere yatırım yapmağa özendirmek gerekir. Bu bölgelere özel yatırımların teşvikinde ilk adım, bölgedeki sermayenin kaçışına engel olacak, bu sermayenin bölgede yatırıma dönüşmesini sağlayacak şartların yerine getirilmesidir. Bu da çeşitli teşvik tedbirleri ile beraber daha bir çok iktisadi, sosyal ve kültürel tedbirlerin alınmasını gerektirir.

Diğer yandan kalkınma hızını yüksek tutan bir stratejiyi benimsemek ise yatırımların, yatırımcıların aradığı şartlardan dolayı belirli bölgelere yapılmasına sebep olur. Yatırımların belirli bölgelerde toplanması, bölgelerarası dengesizliğe ve bunun tabii sonucu olarak da çeşitli sosyal, iktisadi ve hatta politik sakıncaları beraberinde getirir.

(*) İşletme Fakóltesi pazarlama Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye'de çok uzun yıllardan beri bölgelerarası dengesizlikten bahsedilmektedir. Anosk ülkemizde sanayileşme hareketinin başlaması ile bölgelerin kalkınma hızları arasındaki fark dahada büyümüştür. Yani sanayileşmenin hızlanması ile bölgeler arası dengesizlik de giderek artmıştır. Bu durum Türkiye'nin yalnız iktisadi ve sosyal problemlerinin artmasına sebep olmamıştır. Bu problemlere bir de siyasi bazı zorlukların ilave edilmesi ile mesele daha acil çözüm arayan karmaşık bir sorun haline gelmiştir. Aslında bu sorun yalnız Doğu Anadolu Bölgesi'nin sorunu ya da gelişmemiş bölge sorunu olarak kalmamıştır. İktisadi, sosyal ve siyasi sebeplerden az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere nüfus kayması, gelişmiş olan yörelerde de çok yönlü bazı güçlükler yaratmış ve az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelerle kalkınma farkının kapanmasını büsbütün güçleştirmiştir.

İncelemeğe çalıştığımız konu, bölgelerarası dengesizlik yada dengeli kalkınma değildir. Araştırmamızda, az gelişmiş bir bölgedeki pazar durumunu tesbit'edip bölgelerarası dengesizliğe tesir eden pazar ve pazarlama güçlüklerinden ileri gelen, yatırımları aksatan nedenleri pazarlama araştırması ile tesbite çalıştık. Bu araştırmamızda Erzurum Bölgesi'nin sanayileşme ya da sanayileşememe nedenlerini pazarlama prensipleri açısından incelemeğe çalışacağız.

Araştırmamıza yer olarak Erzurum Bölgesi'ni seçmemizin birinci sebebi, bölgenin az gelişmiş bir bölge karakteri taşıması, ikinci sebebi ise yüksek bir pazar potansiyeli görmesizdendir. Bölgenin alanını belirlerken daha önce bölge tesbiti konusunda yapılan çalışmalara bağlı kalarak Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars ve Artvin illeri çalışma kapsamına alınmıştır. Gerçekten de bu iller hem ulaşım, konum ve tabiat şartları bakımından, hem de ticari özelliklerin birbirini tamamlaması bakımından tam bir bölgesel pazar özelliği arz etmektedir.

Bilindiği gibi sanayileşmeyi sağlayan güç yatırımlardır. Yatırımlarda ya devlet ve iktisadi devlet teşekkülleri tarafından ya da özel sektör karakteri taşıyan teşekküller tarafından yapılmaktadır. Devlet yatırımlarında iktisadi, sosyal ve siyasi bazı güçlüklerin aşılması göz önüne alınarak kâr ikinci plâna itilebilir. Halbuki özel sektör yatırımları iktisadi bir gayeye yöneliktir. ve belirlenen gaye için bölgede gerekli şartlar yerine

gelmediği sürece yatırımlar tabii olarak daha karlı bölgelere kaydırılır. Bunun için incelememizi özel sektör açısından ele alarak yarımaların tesir eden pazar ve pazarlama şartlarını belirtmeğe çalıştık.

BÖLGELER ARASI DENGESİZLİK VE DENGELİ KALKINMA

1- Bölgelerarası Dengesizlik ve Bölge Kalkınması kavramı: Bölgelerarası dengesizlik ve bölge kalkınması kavramını gelişme süreci içinde incelerken bu kavramın sanayileşme ile ilgili olduğu görülecektir. Bu ilgiden dolayı dengeli kalkınma veya bölgelerarası dengesizlik konusundaki düşünceleri üç zaman süreci içinde incelememiz mümkündür. Bunlar, sanayi devriminden önceki görüşler sanayi devriminin başlamasından sonraki görüşler ve son zamanlardaki görüşler (modern görüşler) olarak kısımlandırılmak mümkündür. Bölgelerarası dengesizlik kavramı sanayi devriminden önce iktisatçıların analizlerine konu olmuş ise de tarihi olaylara baktığımız zaman tarıma elverişli bölgeler ile ticaret yollarının bulunduğu bölgelerde zamanına göre zengin devletler kurulmuş, medeniyetler bu bölgelerde daha köklü izler bırakmıştır.

Sanayi devriminin başlaması da iktisatçıların bölgelerarası dengeli kalkınma konusuna yeterince ilgi göstermesini sağlayamamıştır. O zamanlar iktisadi gelişmelerde bölge kalkınmasının önemli olmadığına inanılır. sanayinin hangi bölgede daha verimli olacağına inanılırsa işletmeler de o bölgelerde kurulurdu. Önemli olan sanayileşmenin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi idi. İşletmelerin kurulduğu, sanayinin geliştiği bölgelere diğer bölgelerden insan ve sermaye akımı başladı. Bu bölgeler geliştikçe, gelişmiş bölgelerdeki şartlar sebebiyle sermayenin dolayısı ile yatırımların bu bölgelerde daha da fazla olmasını sağladı. Böylece bölgelerarası dengesizlik çok belirgin bir şekil aldı.

Sanayinin gelişmesi, gelişen sanayinin belirli bölgelerde toplanması bölge halkına bir taraftan bazı avantajlar sağlarken diğer taraftan da tabiatın tahribine, bugün sanayi bölgelerinde yaşayan insanların karşılaştığı çok çeşitli sorunlarla karyı karşıya kalmasına sebep oldu. Halbuki az gelişmiş bölgelerde daha ağır fakat daha değişik sorunlar vardır. İktisadi, sosyal, politik olarak sayabileceğimiz bu sorunların aşılmasını sağlamak için son zamanlarda bölgelerarası dengeli kalkınma kavramında

bazı yeni fikirler ortaya konmaya başlandı.

Dengesizliğe konu olan bölge kavramı bugüne kadar mana ve mahiyet itibarı ile yeterince incelenmemiş ve değişik yazarlarca çeşitli şekillerde yorumlandığı gibi bölge mevhumunu kabul etmeyenlere de rastlanmıştır.(1) Alanı analizlere katan iktisatçıları iki grup altında toplayan yazarlara da rastlanmaktadır.(2)

"Birinci grup; Bunlar alanı ulaşım ile ortadan kaldırılabilen bir mesafe olarak kabul eden iktisatçılardır. Bunlara göre gerek tarımsal gerek endüstriyel faaliyetler de olsun, üretim belirli bir yörede gerçekleştirilir, ama üretimin çok büyük bir bölümü hatta bazen tamamı üretimin yapıldığı yörelerden çok farklı yörelerde tüketilir. Bunlara göre (onsekizinci yüzyılda Contillon'la başlayan Thönen, Weber, Plander, Lösch, Isard'la devam eden) ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde alan, taşıma faaliyetleri ile ortadan kaldırılabilen bir engel oluşturmaktadır.

Bu engeli ortadan kaldırmanın, başka bir deyişle taşımanın bir maliyeti vardır. İşletmeciler malın son tüketiciye tesliminde taşıma ve diğer harcamaların en az olduğu yerde kuruluşlarını gerçekleştirmek isterler.

İkinci grup, alanı yüzey olarak kabul eden (Reilly, Zipt, Steward, Platler gibi) iktisatçılardır. Bunlara Cazibe alanı belirleyen kuramcılar da denilebilir. Bu gruptaki iktisatçılar düşüncelerini genel formüllerle ifade etmeye çalışmışlardır. Bunlar önce bir takım anketler yapmışlar ve bu anketlerin değerlendirilmesiyle ilgili istatistiksel yöntemler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu yöntemleri kullanarak, işletme ya da yerleşme yerlerini cazibe yada hiyerarşilerini tesbit etmeye çalışmışlardır. Bunlar yerleşme yerlerini sosyal ve kültürel, iktisadi ve demografik ve coğrafi özellikler açısından inceleyip kuruluş yerlerini tesbite çalışmışlardır.

(1) Mustafa Erkal, Bölgelerarası dengesizlik ve Doğu kalkınması Şa'ail Yayınevi, İstanbul 1978 Sh.17

(2) Zeynel Dinler, Bölgesel İktisat, B.İ.T.İ.A. Yayın No 32 Bursa 1978 Sh.7

II- Bölgelerarası Dengesizliğin Sakıncaları:

Bölgelerarası dengesizliğin ortaya çıkışını, gelişmeğe başlayan her ülkenin erişmesi gerekli bir aşama özelliği gösterdiğini kabul eden yazarlar vardır(3). Bu nedenle dengesizlikten tam olarak kaçınma imkanı yoktur. Öyleyse dengesizliğin bazı yararlı noktalarından da istifade ederek, kalkınmada çeşitli plânlar hazırlayarak istenmeyen bu dönemi mümkün olduğu kadar çabuk atlamağa, gelişmeden doğan dengesizlikleri minimize etmeğe çalışmalıdır.

Bölgelerarası dengesiz kalkınmadan doğan sakıncaları ekonomik, sosyal ve politik sakıncalar olarak izah etmek mümkündür. Bu sakıncalar gelişmiş olan batı ülkelerinin gelişme dönemlerinde de görülmüştür. Dolayısıyla gelişme süreci içinde olan ülkemizin önünde bir çok yönden münasebette bulunduğumuz, teknolojisinden yararlandığımız gelişmiş ülkelerin geçirdikleri tecrübeler yatmaktadır. İktisaden gelişmiş bir duruma gelen batı ülkelerinin daha önce yaşadıkları, bugün dahi kısmen geçmişten doğan ekonomik, sosyal ve bazen de politik olan, gelişmenin pahalı ve istenmeyen sonuçlarını ortadan kaldırmak için hükümetiyle, üniversitesiyle, mesleki kuruluşlarıyla harekete geçilmiştir. Bugün içinde bulunulan darboğazı aşmak ve yarın daha büyükleri ile karşılaşmamak için ne yapılması gerektiği tartışılmalıdır. Az gelişmiş ülkelerin bu tartışmaların farkında olmaları, batının bugün düzeltmek için çaba harcadığı yollara sapmamaya ve aynı çıkmaz sokağa girmemeğe çalışmaları gerekir. Halbuki Türkiye'de bölgelerarası kalkınma farkları diğer batılı ülkelere göre çok daha fazla olmasına rağmen bu konuda yapılan çalışmaların tatmin edici olduğunu söylemek mümkün değildir.

III- Türkiye'de Dengeli Kalkınma İçin Yapılan Çalışmalar:

Türkiye'de dengeli kalkınma için yapılan çalışmalar ve bunun için katılan fedakârlıkları etraflıca incelememizin ana nedeni işletmelerin yatırım kararlarında veri olarak kullanılmasındandır.

Genellikle geri bir bölgenin kalkınması için devlete çeşitli görevler düşmektedir. Gelişmemiş bir bölgenin geliştirilmesini yalnızca devletten beklemek mümkün değildir. Ancak devletin çeşitli tedbirler alması sonucu

(3) Zeynel Dinler. a.g.e. Sh.134

Özel sektör yatırımlarının bu bölgelere kanalize edilmesi de söz konusudur. Devletin bu konuda yapacağı ilk iş bu bölgelerde cazibe merkezleri yaratmasıdır.

Geri kalmış bir bölgede filizlenen endüstriyel faaliyet, bölgenin gelişme potansiyelininden faydalanaarak hızla yeni faaliyetlerin doğmasını ve halkın gelirinin artmasını sağlıyorsa, cazibe merkezinin doğuşu olayından söz etmek mümkündür. Mesela doğu anadolu bölgesinde tarım yada hayvancılığa dayanan sanayi yatırımları bölgeyi tümüyle ilgilendirecek ve yeni yatırımların temelini teşkil edecektir. Ama geri kalmış bir bölgenin her hangi bir yöresinde geniş halk yığınlarını ilgilendirmeyen belirli bir ekonomik faaliyeti başlatarak bölgenin cazibe merkezi haline gelmesini beklemek oldukça zor bir olaydır. Çünkü kalkınmaya engelleyen şartların ortadan kaldırılması ve gelişmeyi başlatacak şartların bu gelişmeyi sürükleyebilecek özelliklere sahip olması gerekir.

Geri kalmış bir bölgede cazibe merkezi ya da cazibe merkezleri yaratabilmek için, herşeyden önce bölgenin kalkınmaya hazır hale gelmesini sağlayacak bir takım tedbirler almak gereklidir. Bu müdahale araçlarını üç grupta toplayan yazarlar vardır.(4) Bu araçları biz daha da artırarak şöyle sayabiliriz.

- Cazibe merkezinin oluşması istenen bölgede, altyapı kuruluşlarının tamamlanması amacıyla yatırımların yapılması,

- Cazibe merkezinin oluşacağı bölgeye yatırımcıları çekebilmek için bir takım özendirme önlemlerinin alınması,

- Cazibe merkezinin oluşması için ortaya çıkacak sorunların çözümünü sağlayacak idari ve organizasyon tedbirlerinin yeniden gözden geçirilmesi,

- Bölgesel kalkınma için sürükleyici rol oynayabilecek devlet yatırımlarının gerçekleştirilmesi,

- Bölge halkının, bölgedeki iş adamlarının kalkınmağa ayak uydurmalarını hatta kalkınmada çekici güç olmalarını sağlayacak eğitim faaliyetlerine hız verilmesinin sağlanması.

(4) Zeynel Dinler. A.g.e. Sh.318

- Bölgede görülen pazarlama faaliyetlerini iktisadi ve sosyal kalkınmada rol oynayacak bir şekilde yönlendirilmesi.

IV- Dengeli Kalkınma İçin Devletçe Uygulanan teşvik tedbirleri:

Türkiye'de dengeli kalkınmanın sağlanması için devlet yatırımları yalnız başına yeterli değildir. Devlet yatırımları ile beraber özel teşebbüsde geri kalmış bölgelere yatırıma kanalize etmek gereklidir. Çünkü yatırımlara bir göz attığımız zaman yıllara göre bazı küçük dalgalanmalara rağmen toplam yatırımların yarısına yakın bir kısmının özel sektör tarafından yapıldığını görmekteyiz(5). Bu durumda devlet yatırımlarının büyük bir kısmını geri kalmış bölgelere kanalize etmek imkanına sahip olsaak bile! Özel sektör yatırımlarının bölgelere dağılımı bugünkü hali ile bölgelerarası dengesizliği artıracak bir görünüm içindedir.

Bugün Türkiye'de yatırımların maliyetini düşürmeye ya da kısaca karlılığı artırmaya yönelik teşvik tedbirleri yalnızca geri kalmış bölgelerin canlandırılması hedefini taşımamaktadır. Bununla beraber gelişmekte olan bir ülkenin ekonomik gelişmesini sağlamak amacıyla sanayi sektörünün geliştirilmesi de göz önünde bulundurulmaktadır. Geri kalmış bölgelerde, buraların özel durumları göz önüne alınarak daha ayrıcalıklı daha cazip bazı tedbirleri teşvik uygulamaları ile gösterilmeye çalışılmıştır.

Mali, Teknik ve Vergi Üzendirme Önlemlerinin Bağlıcaları Olarak Şu Avantajları Saymak Mümkündür:(6)

- Geliştirme ve teşvik fonları
- Faizsiz ya da düşük faizli krediler
- Devlet garantisi
- Devlet iştirakleri
- Mürük muafiyetleri (Tam ya da kısmen)

(5) İktisadi Rapor, T. Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Ankara 1978 Sh.30

(6) D.P.T. Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Uygulama Esasları. 1969 Sh.40,44. Ankara

- Gümrük vergi nisbetlerinin düşük tutulması
- Gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi
- İhracatta vergi indesi
- Özel ihrac fonu
- İhracata ilişkin işlemlerde ve ihracat kredilerinde vergi, resim ve harç istisnası
- Döviz tahsislerinde öncelik
- Katlı kambiyo kuru
- Yatırım indirimi
- Hızlandırılmış amortisman
- Endüstriyel hizmetlerde tarife farklılaştırılması

Devlet geri kalmış bölgelerin gelişmesini, çeşitli teşvik tedbirleri ile sağlamaya çalışırken bunlara hangi bölgelerde ve hangi dallarda ne nisbette uygulanacağını belirlemek için de geri kalmış bölgeleride kendi arasında sınıflandırmaktadır. Bizde bu sınıflandırma şöyledir.

- Birinci derecede öncelik taşıyan iller, Hakkari, Bingöl, Adıyaman
- İkinci derecede öncelik taşıyan iller, Mardin, Tunceli, Muş, Ağrı, Van.
- Üçüncü derecede öncelik taşıyan iller, Maraş, Urfa, Diyarbakır, Siirt, Bitlis, Kars, Gümüşhane, Yozgat.
- Dördüncü derecede öncelik taşıyan iller, Ordu, Tokat, Sinop, Kastamonu.
- Beşinci derecede öncelik taşıyan iller, Bilecik, Uşak, Çankırı, Çorum, Malatya, Giresun, Erzincan, Erzurum, Artvin.
- Altıncı derecede öncelik taşıyan iller, Edirne, Çanakkale, Afyon, Denizli, Burdur, Bolu, Kırşehir, Niğde, Elazığ, Gaziantep.

İŞLETMELER AÇISINDAN BÖLGEDE YATIRIM KARARLARI VE PAZARLAMA ARAŞTIRMASI

I- Karar Verme ve Yatırım Kararları :

İşletmelerin yatırıma karar verebilmeleri, işletmeyi nihayi gayesine götüreceği her türlü vasıtaların ayrı ayrı incelenmesi ile mümkündür. Bu vasıtaların ayrı ayrı incelenerek her vasıtanın ayrı ayrı alternatifleri tesbit edilir. Bu alternatiflerin bazıları tercih edilerek karara ışık tutulur. Alternatiflerin birbiri ile

karşılaştırılması ve bunlardan bazılarının benimsenmesi karar verecek kişinin ya da kurulun tercihlerini gösterir.

Karar ve tercih teorisine göre önce tercih edilen vasıtaların genel olarak tabii olduğu kanunlar tesbit edilir. Bilehale ilerideki devrelerde eldeki verilerin ışığında hangi vasıtada nasıl değişikliklerin olacağı araştırılır. Bu teori şimdiye kadar bilhassa iktisadi ilimler alanı içinde ve pazarlama alternatiflerinin seçiminde kullanılıp geliştirilmiştir.(7) Dolayısıyla araştırmamızda anlatacaklarımız iktisadi yatırımlar için pazarlama vasıtalarının değerlendirilmesi şeklinde olacaktır. Şunu hemen belirtelim ki kendi içinde itirazlardan arındırılmış tercih düzeni olmaksızın alternatifler arasında rasyonel karar alma mümkün olmaz. Bu bakımdan tercih teorisi karar teorisinin temelidir.

Fakat tam olarak tutarlı tercih düzeni ne manaya gelir ? Önce tercih düzeninin genel karakteristiğinin daha ziyade şekli meselesi üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun tayini konusunda iktisadi alandan aldığımız misallerlede oldukça büyük zorluklarla karşılaşmaktayız. Bunun başlıca sebebi de iktisadi durumların değerlendirilmesindeki ferdi farklılıklardır. Mesela bir yatırımcı yatırımını yaparken işletmenin uzun dönemde karlılığını ve hayatını idame ettirmek şartıyla değişik tercihlerde bulunabilir. Bir kısmı az kâra razı olarak yaşamını sürdüreceği bölgenin sosyo kültürel özelliklerine dikkat edebileceği gibi bazıları daha fazla kâr sağlayacağı bölgeleri tercih edebilir. Diğer bazıları da doğup büyüdüğü akrabalarının bulunduğu bölgelerde yatırım yapmayı uygun görebilir. Bu durumlarda en iyi yol tezahür eden bu kararları veri olarak kabul etmektir.

Eğer yatırım kararlarında psikolojik ve sosyolojik, siyasi ve iktisadi açıdan anlaşılması veya bizim ana hedefimiz olan kararların optimal alınması isteniyorsa, bahis konusu kişinin kararına esas olan değer hükümleri, kanaatleri, yani tercih düzenleri üzerinde durmak şarttır. Yukarıda zikrettiğimiz kurallar ışığında istatistiği kanunlar mevcut ferdi fayda ve tercih telakkilerine göre izah edebilmelidir.

Bunun aksi olarakta tercih düzeni hususundaki düşüncelerin gerçekte alınan kararların incelenmesi ile kontrolü mümkündür. Bu düşünceler kendilerini gerçekler-

(7) Nishlog Dichtl, Hörsehgen, Marketing, 1972 Berlin

lede ispat etmişlerse, bunlardan yeni sonuçlar çıkarmak mümkün olur. Meselâ bölge şartları bazı yatırımcıları sosyal, kültürel ve iklim şartlarından başka bölgelere yatırım yapmağa sevk etmişse, tecrübeye dayanan bir sınırlama elde etmek mümkündür.

Yukarıda bahis konusu ettiğimiz gibi bir fayda ve tercih düzeni teorisinin geliştirilmesindeki ana sebep rasyonel karar almağa duyulan ilgidir. İktisadi güçlüklerin arttığı, alınan kararların daha geniş alanlara dağılması gerçekleştiği ve bunların sonuçlarının işletmeler tarafından takip edilmesinin zorlaştığı ölçüde, karar alma üzerinde teorik çalışmalar yapılması ve karar alma için yardımcı vasıtalar geliştirilmesi konuları önem kazanır. Bunun temelinde karar verecek kişi veya kurulun tercih düzenidir.

İşletmelerin yatırım kararları verebilmeleri için mümkün iki veya fazla hareket tarzından birinin seçimini yapmaları gerekir. Tek hareket tarzı varsa seçim yoktur. Birden çok alternatif varsa alternatifler arasındaki faydalar karara tesir edecektir. İşte işletmelerin yatırım kararlarına tesir edecek etkenleri meydana çıkarmak, bölgenin pazarlama araştırmasını yapıp diğer bölgelerle mukayese ederek karara ışık tutulur.

II- Yatırım Kararı İçin Pazarlama Araştırması:

Yatırıma karar vermenin esasını, işletmenin üretimini satması ve bu satıştan uzun dönemde azami karı sağlama teşkil eder. İşletmenin tesbit edilen bu nihayi gayeye ulaşabilmesi için pazarlama vasıtaları ve bu vasıtaların kullanılabilmesinde ihtiyaç duyulan bilgilerin elde edilmesi gereklidir. Bu bilgilerin ışığı altında, işletme yatırım yerlerinin tesbitine çalışır. Bu yatırım alanlarının birbiriyle mukayesesi bu husustaki tercihler işletmenin yatırımlarını yapacağı bölgenin belirlenmesini sağlar. İşletme pazarlama vasıtalarının kullanılmasındaki imkânları ve imkansızlıkları göz önüne alarak bölgedeki teşvik uygulamalarının da değerlendirilmesiyle yatırım yapacağı yeri belirler.

Üretimden önce başlayan satıştan sonra da devam eden pazarlama hizmetlerinin görülmesi, bu hususta müşterinin tatmini gereklidir. Müşterinin tatmin edilmesinde iki iskandan söz etmek mümkündür. Bunlardan birisi işletmenin iskanları içinde olan şartlar, diğeri pazarların özelliklerinden ileri gelen şartlardır. İşte bu

bilgilerin elde edilmesini de yapılacak pazarlama araştırmaları sağlar. Yapılacak pazarlama araştırmasının şeklini ve muhtevasını belirlemek için önce pazar araştırmasının genel manasını ve konularını tesbit etmek gereklidir. Pazarlama araştırmasının konusu genellikle pazardır. Yatırım kararlarında ise pazarların mukayese edilmesi de önemli olmaktadır. Arz ve talebin karşılaştığı yer olan pazar aynı zamanda alıcı ve satıcılarında münasebetlerini belirledikleri bir yerdir. Rekabet şartlarını da pazarlarda aramak gereklidir.

Pazarlama ile ilgili bilgilerin toplanmasına "Pazar Araştırması" denir, veya pazarlama ile ilgili bilgilerin toplanması pazar araştırmasının konusudur. Pazar araştırmaları üst kademe yöneticilerine satış hedeflerini saptamakta yardımcı olur. Meselâ bir sanayi kuruluşu önündeki bir kaç yıl içinde bölgedeki piyasanın % kaçına kendi mamüllerini satabileceğine karar verecektir. Bu miktarın tayini onun satış hedefi olacaktır. Yapılacak ikinci işlem mamül araştırmasıdır. mamül araştırması ile şu noktalara karar verecektir. Piyasaya çıkaracağı malın özelliklerini belirlemek buna göre fiyat ve ambalaj durumunu tesbit etmektir.

Pazarlama araştırmasındaki amaç, piyasaya çıkarılacak malın satış imkanlarını tesbit edip bu satıştan elde edilecek faydayı belirleyerek yatırım kararı vermektir. Bu araştırma mamülün özelliklerini dağıtım kanallarının tesbitini, nasıl bir tanıtma programının uygulanacağını fiyat tesbitinin nasıl olacağını ve bunun işletme ile ilgisini bulup çıkaracaktır. Tabiatıyla işletme yöneticisi ekonomik ve piyasa durumuna, rekabet fiyatlarına tesir edemeyecektir. Ancak bu şartları uygun gördüğü takdirde yatırıma karar verecektir.

Pazar araştırmalarında yapılacak araştırmalar şu üç kısımda incelenebilir. Bunlar:

- 1- Taleplerin yahut ihtiyaçların araştırılması
- 2- Rekabetin yahut tekliflerin araştırılması
- 3- Satış yollarının araştırılması

Ancak bu araştırmaları yapmak için daha önce yatırıma karar verip malı üretmek gereklidir. Halbuki yatırıma karar vermeden yatırım için gerekli şartların olup olmadığını araştırmak ve bunu diğer yatırım alanları ile

mukayese etmek gerekecektir.

Böyle bir araştırmada ise seçilecek konular şunlardır:

- 1- Coğrafi özelliklerin araştırılması
- 2- Demokrafik özelliklerin araştırılması
- 3- Ekonomik özelliklerin araştırılması
- 4- Bölgede uygulanan teşvik tedbirlerinin araştırılması
- 5- Pazarlama vasıtalarının kullanma imkanlarının araştırılması.

Yapılan bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar diğeri yatırım yerlerinin sonuçları ile karşılaştırılarak yatırım yeri ile üretilecek malın özelliklerini meydana çıkaracaktır.

ERZURUM BÖLGESİNİN PAZARLAMA ARAŞTIRMASI

I - Coğrafi Özellikler :

a)- Coğrafi Konumu :

Erzurum ili Doğu Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde Aras, Karasu, Çoruh silsilesinin meydana getirdiği, tabii yolların birleştiği yüksek bir noktada kurulan eski bir şehirdir. İdari hudutlar bakımından kuzeyde Rize ve Artvin, batıda Jümüghane ve Erzincan, güneyde Bingöl ve Muğ, doğuda ise Kars ve Ağrı illeri yer almaktadır. Yüzölçümü itibariyle Erzurum ili 25.066 km dir. Konya, Ankara ve Sivas'tan sonra Türkiye'nin dördüncü büyük ilini teşkil eder.

Erzurum ve çevresinin % 71.4 ü 1500 m ile 2500 m rakımları arasında yer alıyor. İl merkezinin rakımı 2000 m civarındadır.

b)- Ulaşım ve Nakliye :

Yüksek ve sarp dağlara sahip olan Doğu Anadolu Bölgesinde ulaşım bir bakıma dağlar üzerinde bulunan tabii geçitlere bağlıdır. Bölgede Erzurum ili bu bakımdan biraz da şanalıdır. Çünkü bölgenin vilayetlerinden hemen hepsi Erzurum'la tabii geçitlerle bağlantılı bir durumdadır. Erzurum bölgesi olarak kabul edilen vilayetlerin merkezinde Erzurum ilinin bulunuşu bu ilimizi hem

bölgenin alışveriş merkezi haline, hemde ulaşım bakımından cazibe merkezi durumuna getirmiştir.

Erzurum ili doğudan ve kuzeyden gelen yolların kesiştiği için ticari durumdaki her vakit müsait olmuştur. Esasen ulaşım ve konum bakımından Erzurum ilinin ticari durumunu bu komşu illerden ayırmak gereklidir. Mali bakımdan zayıf perakendeciler mal tedarik ederken ulaşım ve diğer harcamaları göz önüne alarak ihtiyaçlarını Erzurum ilinden tesine çalışmaktadırlar. Bu durum Erzurum ilinde toptan ticareti geliştirmiştir. Ve bölgenin bir bakıma tedarikleme merkezidir.

Hem kara, hem demir yolunun kavşak noktası Erzurum ilidir. Hava ulaşımında da bölgenin merkezinin Erzurum ili oluşu, komşu illere göre Erzurum'u ticari bakımdan daha avantajlı kılmış ve bir bakıma bölgenin ticari ve sanayi merkezi olmaktadır öteye doğru kalkınmasında cazibe alanı durumuna getirmiştir.

Cumhuriyetin ilânından sonra Haydarpaşa-Erzurum, Erzurum-Kars, hudut demiryolunun yapılmış olması Trabzon-Erzurum ve Beyazıt transit yolunun geliştirilmesi, Erzurum-İskenderun karayolunun trafiğe açılması ve bu yolun genişletilmesine çalışılması, Erzurum-Rize, Erzurum-Artvin, Erzurum-Muş yollarının taşımacılığa elverişli bir düzeye getirilmeğe çalışılması bölgenin ulaşım açısından önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar bölgenin tarihteki ulaşım fonksiyonunu devam ettireceğini göstermektedir.

Son zamanlarda İç Anadolu ve Trabzon transit yolu ile doğu ülkelerine yapılan ve gidrakte art. cağı tahmin edilen yük ve yolcu akımı bölgenin yollarının önemle geliştirilmesi zorunluluğunu bir kat daha artırmaktadır.

Bölge içi ulaşım masrafları ka/ton bakımından diğer bölgelerden daha fazladır. Gerek yolların durumu, gerekse eshrumiyet koşullarında faaliyetlerini sürdüren ulaştırma sektörü batı bölgelerine göre bazı ayrıcalıklar istemektedirler. Ulaşım ve taşımacılıktaki rekabet şartları da bu ayrıcalığa müsaittir. Ancak bölge içinde üretilen malların dağıtım masrafları, bölge dışından temin edilip dağıtıma tabi tutulan mallardan daha az masraf gerektirmektedir.

Bölgede kurulacak sanayi işletmeleri, ürünlerinin bölgede pazarlamasında fiziki dağıtım bakımından herhangi bir zorlukla karşılaşmayacaklardır. Hatta bölge dışından temin edilen malların fiziki dağıtımına göre, bölgede üretilen malların fiziki dağıtımının zaman, maliyet, emniyet bakımından daha avantajlı olacağı kabul edilebilir. Ancak bölgede üretilen malların diğer bölgelerden dağıtımının yapılması plânlandığı takdirde sayılan avantajlar kaybolduğu gibi çok çeşitli dezavantajlarla karşı karşıya kalınır.

c)- İklim şartları :

Erzurum bölgesi Doğu Anadolu'nun en soğuk bölümü üzerinde bulunduğu için, kış mevsimi yılın yarısından daha uzun bir süre devam etmektedir. Ekim ayında alçalışa başlayan suhnet, bilhassa Ocak ayında ortalama olarak -8.6°C 'ye kadar düşer. Kar yağışlı olan bu devre, şiddetli soğuktur. Ve genellikle Nisan sonuna kadar etkisini gösterir. Buna karşılık yaz dönemi çok kısadır ve bir hayli sıcak geçer. İklimi şiddetli karasal iklim sınıfına dahil etmek mümkündür.

Bölgenin iklimini yatırımlar açısından çok dezavantajlı bir durum olarak değerlendirmek gerekecektir. Çünkü özellikle kalifiye elamanlar bölge dışında çalışmayı, bölgede çalışmaya tercih etmektedirler. İklim şartlarına bir de rakımın yüksekliği ilâve edilince bölgenin kalifiye elamanı tutması çok zor olacaktır.

Ayrıca iklim şartlarının iş verimine etkisi açısından da bazı güçlükler yarattığını kabul etmek gereklidir. Buna ilâveten ısıtma masrafları da küçümsenmeyecek boyutlara ulaşmaktadır.

II- Demografik Özellikler

a) Nüfus :

1927 yılında yapılan nüfus sayımının sonuçlarına göre Erzurum ilinin nüfusu 30.801 kişi ve km^2 'ye nüfus yoğunluğu 8 olarak tesbit edilmiştir. Bilhassa 1950 den sonra şehirde başlayan iş hacmi faaliyetlerinin çoğalmasından sonra hızlı bir nüfus artışı gözle çarpmıştır. Bu dönemden sonra Türkiye'de hızlı kalkınma faaliyetleri şehir çevrelerinde daha fazla hissedilmiş, bazı

devrelerde nüfus artışı % 41.26 civarına kadar yükselirken (1950-1955) bu dönemlerde köylerdeki nüfus artışı hızında düşüşler görülmüştür. 1975 nüfus sayımına göre Erzurum il nüfusu 241.467 olarak tesbit edilmiştir.

Türkiye'deki şehirlerin nüfus artışı ve bugüne kadar olan gelişme durumu dikkate alınarak yapılan hesaplamalara göre Erzurum ilinin nüfusunun 1985 yılında 489.000 olacağı hesap edilmiştir.(8)

Erzurum şehri bugün Doğu Anadolu Bölgesinde bilhassa ticari bakımdan önemini muhafaza eden ve ileride de edecek olan bir yerdir. Coğrafi konumu bakımından bölgenin hemen hemen merkezi durumundadır. Ticari hareketler ve yatırımlar söz konusu olunca nüfus hareketlerinde ve potansiyel müşterilerin hesabında yalnız Erzurum ilini incelemek yeterli olmayacaktır. Erzurum ile çok yakından ticari bağlantısı olan Erzincan, Ağrı, Kars ve Artvin illerini müştereken incelemek daha gerçekçi olacaktır.

1950-1970 döneminde bölgede nüfus artış oranı % 53, Türkiye ortalaması ise % 70 civarındadır. Buradanda görülebileceği gibi bölge nüfusunun Türkiye toplamındaki payı gittikçe düşmektedir. Bu düşüklüğün nedeni bölgeden diğer bölgelere olan göçtür.

1975 nüfus sayımı sonuçlarına göre bölgenin nüfusu 2.3 milyon ve km^2 ye düşen nüfus miktarı 31 kişidir. Nüfus yoğunluğu bakımından bölge Türkiye ortalamasından % 36 daha düşüktür. Nüfusun % 25 i şehirde, % 75 i köylerde yaşamaktadır.

III- Ekonomik Özellikler

a) Nüfusun Gelir Durumu :

Bölge toplam Türkiye gelirinin % 4.17 sini tarımsal gelirin % 5.46 sını, sanayi gelirin % 1.69 unu, ticaret gelirin % 3.29 unu sağlamaktadır.

Bölgede toplam gelirin % 44.73 ü tarım sektöründen, % 8.69 u sanayiden, % 6.34 ü ticaretten elde edilmektedir. Diğer 62 il ve Türkiye ortalaması ile mukayese edilecek olursa tarım ve madencilik toplam gelire katkısı bölgede daha yüksek, diğer sektörlerin katkısı daha düşüktür. Diğer 62 il ortalamasında sanayinin

(8) Erzurum il yıllığı 1967 Erzurum Sh.109

katkısı % 21.96 olduğu halde bu oranın bölgedeki durumu % 8.69 yani Türkiye ortalamasından % 60 daha düşüktür. Devlet Plânlama Teşkilatı koordinasyon dairesinin 1974 yılında yaptığı bir araştırmaya göre gelişmişlik endeksi Türkiye ortalaması esas olarak kabul edilince bu oran Erzurum'da 62, Erzurum'da 64.6, Kars'da 39.1, Ağrı'da 29.9, Artvin'de 69 olarak tesbit edilmiştir. Buda bölgenin Türkiye ortalamasına göre sanayi bakımından gelişmiş bir bölge olduğunu göstermektedir.

Devlet sektörüne ait işyerlerinin bölgedeki payı Türkiye'nin % 5.83 ü kadardır. Bu oran bölgenin toplam Türkiye nüfusu ve milli gelire katkısına yakın olduğu halde özel sektör yatırımlarında durum tersinedir. Özel sektörün katkısı bölgenin milli gelire katkısına olan (% 4.17) rakamının ancak yarısı kadardır.(% 2.16) Bu da bölgede ki kamu yatırımlarının normal devam ettiğini, özel sektör yatırımlarının yeterince olmayışı bölgenin gelişme durumuna etki ettiğini göstermektedir.

Bölgede işyeri bakımından önemli diğer bir husus da toplam iş yerlerinin 2/3 ünün ve özel sektör işyerlerinin de 3/4 ünün Erzurum'da toplanmış olmasıdır.

Nüfus ve çalışan nüfus başına gelir bakımından önemli diğer bir husus da 1960 - 75 döneminde diğer 62 ilde % 20 oranında bir artış olduğu halde bölgede her ikisinde ancak % 3 oranında bir artışın gerçekleşmiş olmasıdır.

Ancak, bölgede başlamış ve halen devam eden tarımla ilgili sulama çalışmaları tamamlandığı takdirde köylü gelirinin önemli ölçüde artacağına inanılmaktadır. Bu gelirin artması ile bölgede ki müşteri potansiyelinin de gelir oranında artacağına inanılmaktadır.

b) Mevduat Miktarı ve Krediden Yararlanma :

1970 yılında bölgede vadeli ve vadesiz mevduat toplamı 850 milyon liraya yükselmiştir. Bu miktar Türkiye toplamının % 1.6 sını teşkil eder. Bölgede mevduat miktarı 1967-1970 döneminde % 40 oranında artmış ise de diğer illerde ortalama % 73 olduğundan bölgenin toplam mevduat içinde ki payı yıldan yıla düşmüştür. 1967 yılında % 2.1 iken 1970 yılında % 1.7 ye düşmüştür.

Nüfus başına mevduat miktarı 1970 yılında 260 ₺ civarında olmuştur. Bölgede nüfus başına mevduat miktarı Türkiye ortalaması olan 1018 ₺ den % 75 daha düşüktü. Buna mukabil gelişmiş bölgelerde nüfus başına mevduat miktarı bölgenin 12 misline kadar çıktığı görülmektedir.

Bölgenin banka kredilerinden yararlanma durumu son yıllarda özellikle Ağrı ve Kars yöresinde hayvancılığın pilot bölge ilân edilmesi nedeniyle diğer bölgelere nazaran oran olarak hızla artmıştır. (% 147) 1970 yıllarında 684 milyon lira olan kredi miktarı yeni projelerle daha da artacağına inanılmaktadır.

Diğer bölgeler mevduatlarından fazla kredi kullandıkları halde bölge kendi mevduatını bile bölge içinde değerlendirememiş ortalama olarak 170 milyon lira veya bölgedeki tasarrufların % 19 u bölgeden diğer bölgelere transfer edilmiştir. Bu yüzden bölgede nüfus başına ticari ve sınai kredi miktarı Türkiye ortalamasından % 81 daha düşük ve gelişmiş bölgelerin yaklaşık olarak onda biri kadardır.

Bölgeden yılda diğer bölgelere olan 170 milyon liralık kredi transferi ile devlet kredilerinden yararlanmaktaki düşük oranlar birleştiği takdirde ortalama olarak 1970 yılında 200 milyon liralık bir yatırımın başka bölgelere transfer edildiği anlaşılır. Bu miktar aynı dönemde devletce bölgeye yapılan yıllık 274 milyon ₺ lik yatırıma yaklaştığı görülür. Başka bir ifadeyle kısır imkânlarıyla batıya her yıl 200 milyon liralık bir yatırımın aktığını göstermektedir.

c) Yatırımlar :

1923-60 döneminde doğunun kalkınması için yeteri kadar çaba sarfedilmemiştir. 1923-50 döneminde yatırımların yurt içinde dağıtılması politikası takip edilerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde muhtelif fabrikalar kurulmuş ise de bu dönemde doğunun hissesi çok mahdut seviyede kalmıştır. 1950-60 yıllarında ise gerek devlet bütcesinden ve gerekse çeşitli fonlardan (İller Bankası ve Millet) r arası Kalkınma Bankası gibi) faydalanarak yapılan yatırımların büyük bir çoğunluğu batıda (Marmara ve Ege Bölgelerinde) toplanmıştır. Bu dönemde kurulan 401 firoadan % 75 i Marmara ve Ege bölgelerindedir. İller Bankası fon yardımıyla Ankara'nın batısındaki

iller doğusundakilerden daha fazla faydalanmıştır. Ankara'nın doğusunda en az tahsis edilen 21 il İller Bankası yardım fonunun ancak % 14.5 inden faydalandığı halde Ankara'nın batısında en fazla tahsis olan 21 il yardımlarının % 50 sini almıştır.(9)

1963 yılı istatistiklerine göre iş konusuna tabii iş yerlerinin ancak % 2.63 ünün bölgede toplanmış olması da bölgenin plânlı dönemden önceki gelişmeden laikiyle faydalanmadığını; yine bu dönemde bölgenin özel sektöre ait iş yerlerinin % 22 sinin, devlet sektörüne ait iş yerlerinin % 5.8 ine sahip oluşu da bölgede özel sektörden fazla gelişmediğini ve bölgenin gelişmesinde daha ziyade devletin rol oynadığını göstermektedir.

1- KAMU YATIRIMLARI

Kamu yatırımları 1963-1970 döneminde (8 senede) bölgeye toplam 2 milyar 192 milyon (veya ortalama yılda 274 milyon) liralık yatırım yapılmıştır. Bu miktar yatırım bölgenin toplam Türkiye nüfusu ve faal nüfusa katkısından düşük olduğu için bölgede nüfus başına ortalama yıllık yatırım miktarı (128 ₺) diğer 62 il ortalamasından (175 ₺) % 27 daha düşüktür.

Plânlı dönemde bölgenin kalkınmasına önem verilmişse de yatırımların seviyesi ancak bölgenin milli gelire katkısı oranında (% 4.46) gerçekleşmiştir.

Plânlı dönemde nüfus başına, kamu yatırımlarında miktar itibariyle bir gelişme olmuş ise de bu gelişme diğer 62 il seviyesinde olmamıştır. 1963 yılında nüfus başına kamu yatırımı bölgede 98.21₺ diğer 62 ilde 104.49 ₺ iken 1970 de bölgede % 105 artışla 201.60 liraya, diğer 62 ilde % 157 artışla 268.10 liraya yükselmiştir. Diğer 62 ilde artış oranı daha yüksek olduğu için 1963 de nüfus başına kamu yatırımı diğer 62 il ortalamasına nazaran % 6 daha noksan iken 1970 de bu fark % 25 e yükselmiştir.

2- ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARI :

Elimizde özel sektör yatırımlarının tümü hakkında istatistiki malumat bulunmadığı için bölgedeki özel

(9) İbrahim Aksoz, Halk sektörü semineri, Köyöçleri Bakanlığı Ankara 1974

sektör yatırımlarını imalat sanayi yatırımlarından faydalanarak belirtmeye çalışacağız. Devlet Plânlama Teşkilatı koordinasyon dairesi tarafından yapılan anket çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre özel sektör imalat sanayi yatırımlarının ana bölgeler itibari ile dağılışı (tablo 1) de gösterilmiştir.

Tablodan Doğu Anadolu'daki yatırımların çok düşük oranda olduğu, gelişmenin batıdan doğuya doğru aksi yönde gerçekleştiği Doğu Anadolu'nun yatırımlardaki payının, gittikçe artacağına, blakis azaldığı, teşvik edici tedbirlere rağmen yatırımların dağılımında bölgeler arası farkları kapatacak bir gerçekleşmenin olmadığı, gelişmiş bölgelerle geri kalmış bölgeler arasındaki farkın azalacağına arttığı sonucu çıkarılmaktadır.

Yukarıdaki çalışmalar Doğu Anadolu'daki özel sektör yatırımlarının mahdut olduğu ve teşvik edici tedbirlere rağmen daha bir müddet özel sektörün doğuda geniş çapta yatırım yapması ihtimalinin zayıf olduğu göstermektedir.

Bölge halkının tarımla uğraşması ve alınan çeşitli tedbirlerle tarımsal gelirin son yıllarda arttığı görülmektedir. Tarımsal gelirin büyük bir kısmının yurtdışındaki işçilerin tasarrufları ile birleştirilerek sanayi yatırımlarına dönüştürülmesi için halka açık şirketler son zamanlarda çoğalmıştır. Ancak, halka açık kurulan bazı şirketlerin verimli bir şekilde işletilemeyişi bu şirketlere olan güveni de sarsmıştır.

Bölgede kırsal nüfusun geliri Türkiye ortalamasından az isede alınacak çeşitli tedbirlerle bunu belirli oranlarda artırma olanakları mevcuttur. Nitekim Pasinler Erzincan ve Iğdır ovalarında yapılan araştırmalarda işletmelerin yeniden organizasyonu ve modern teknolojinin uygulanması ile tarımsal gelirin 2-3 misline çıkabileceği tesbit edilmiştir.(10)

Kırsal nüfusun gelirindeki artış biryandan yeni tasarruf olanaklarının yaratılmasına ve yatırılan tasarrufların yatırıma dönüştürülmesine, diğer yandan bölgenin alım gücünü artıracak daha güven verici bir pazarın doğmasına imkân vererek bölgenin kalkınması sağlanabilmektedir.

(10) İbrahim Aksöz, Halk Sektörü Köy İşleri Bakanlığı, 1974 Ankara Sh. 452

ÖZEL VE KAMU SEKTÖRÜN TASARRUFLARI VE YATIRIMLARI (Milyon TL)

Y ı l	Sabit Sermaye yatırımları		Stok Artışları		Toplam Yatırım		Toplam Tasarruflar	
	Özel Sektör	Kamu Sektörü	Özel Sektör	Kamu Sektörü	Özel Sektör	Kamu Sektörü	Özel Sektör	Kamu Sektörü
1973	18.650	25.180	900	500	19.550	25.680	21.800	21.000
1974	21.110	25.700	1.050	600	22.160	28.240	23.060	25.700
1975	24.000	31.530	1.200	750	25.200	32.280	25.700	30.000
1976	27.390	35.000	1.400	900	28.790	35.900	28.280	34.400
1977	31.490	38.510	1.750	1.050	33.240	39.560	31.520	39.400

S O N U Ç

Faali nüfusun çoğunun tarım ve hayvancılıkla uğraşması, gelirin büyük bir kısmının tarım kesiminden elde edilmesi nüfus başına gelirin Türkiye ortalamasından % 35 daha düşük olması, gizli işsizlik oranının yüksek oluşu bölgenin genel karakteridir. Tasarruf gücünün sınırlılığı, kredilerden yararlanmanın yetersizliği ve yararlanılan kredilerin genellikle tarım ve hayvancılığa dönük olması bölgenin az gelişmiş bir bölge olduğunu ortaya koymaktadır.

Bölgeden diğer bölgelere önemli miktarda sermaye transferi yatırımlarının yetersizliği, eğitim ve ulaştırma olanaklarının yetersizliği, bölgeden dışarıya nüfus ve müteşebbis akımı, bölgenin diğer bölgelerle gelişmişlik farkının artmasına neden olmaktadır.

Bölgede alt yapı yatırımlarının yetersizliği, nüfus dağılımı ve gelir düşüklüğü yüzünden bölgede önemli pazarların bulunmaması, büyük üretim ve tüketim merkezlerinden uzaklık, ulaştırma ve diğer pazarlama şartlarının güçlüğü bölge için özel bir kalkınma planının hazırlanmamış olması, bölgede sanayi gelişmeyi kısıtlamıştır. Ayrıca bölgedeki sermaye birikiminin yetersizliği, biriken az sermayenin bölge dışına kaçması ve bölgedeki müteşebbislerin sayı ve kapasite yönünden gelişmeye muhtaç olması da sanayileşmeyi geciktiren sebepler arasındadır.

Bölge şartlarının elverdiği geniş halk yığınlarının gelirini artırıcı sahalardaki yatırımlara öncelik tanınmalıdır. Bu yatırımların önemi ve ekonomik durumu hakkında halkın aydınlatılması, belli bir süre için devletin bu yatırımlara garanti vermesi, bu ve bu gibi tedbirlerle halkın yatırımlara katkısı sağlanmalıdır. Ayrıca, yurdun çeşitli bölgelerindeki tecrubeli yatırımcıların tecrubelerinden ve imkanlarından bölgenin yararlandırılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması bölge halkının yatırımlara ilgisini artırabilir.